

Úvod do vývojové psychologie

Přednáška – Vývojová psychologie pro sociální pedagogy

Témata úvodu:

- ▶ 1. Vývojová psychologie jako obor
- ▶ II. Základní pojmy a zdroje oboru
- ▶ III. Cíle oboru
- ▶ IV. Metody
- ▶ IV. Vývojové teorie
- ▶ V. Pojmy k zopakování

I. Vývojová psychologie

- ▶ Teoretický obor, který má vztah k:
 - ▶ Poradenské psychologii
 - ▶ Psychodiagnostice
 - ▶ Pedagogické psychologii
 - ▶ Klinické psychologii
 - ▶ Psychoterapii
 - ▶ A další nepsychologické obory: Pedagogika...

- ▶ Psychika dětí, psychika z pohledu ontogeneze: laické teorie vývoje a faktorů, které vývoj ovlivňují
- ▶ PRO PROFESIONÁLY: Nutnost výzkumných východisek, nutnost porozumění zákonitostem (vznik teorií) a korekce laického pohledu.

II. Základní pojmy a zdroje vývojově psychologické myšlení

- ▶ VÝVOJ znamená:
- ▶ 1. Fylogeneze
- ▶ 2. Antropogeneze
- ▶ **3. Ontogeneze – typicky těžiště zájmu vývojové psychologie**
- ▶ 4. Aktuální geneze – nějakého psychického jevu (vznik emoce, průběh učení)

- ▶ **Antropogeneze – jak se člověk stávala člověkem:**
- ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=Kueo99LIWDg>

II. Základní pojmy a východiska

- ▶ Člověk ve vleku životních změn.
- ▶ **Které změny jsou zákonité a které náhodné nebo dané zvenku, konkrétním spouštěčem?** (Kdy čekat a kdy řešit?)

Evoluční změny – zákonitý (ne pouze nahodilý), jednorázový (neopakovatelný) postup řady změn ze sebe navzájem vycházející, které lze hodnotit jako přechod od méně dokonalého k dokonalejšímu (složitějšímu) a které jsou zaměřeny k uskutečnění určitého cíle (přežít, předat geny)/**nevoluční změny** – snížení fyziologických funkcí, schopností, tempa...

KRIZE: tranzitorní x dispoziční

Krize – klade na člověka vyšší nároky, má v sobě vývojový potenciál, jde o reakci na nestandardní situaci, nejedná se o patologický jev

Vývoj x Zrání

Ad II) Základní pojmy: Co ovlivňuje vývoj: Biologičtí x Sociální činitelé

- ▶ **Má větší vliv prostředí nebo dědičnost?**
- ▶ **Genotyp** (veškerá zděděná genetická charakteristika jedince zaznamenaná v DNA) nastavuje práh schopností, které nelze překročit
- ▶ **Reakční norma** (Woltereck, 1909 - vlivy prostředí dokážou schopnosti v intervalu reakční normy ovlivnit). Prostředí rozhoduje o tom, jaká bude konkrétní hodnota fenotypu uvnitř tohoto rozmezí reakční normy.
- ▶ **Fenotyp** (soubor všech vlastností a znaků organismu, výsledek interakce určitého genotypu s prostředím)
- ▶ Zkoumání vlivu prostředí a genetiky:

výzkumy na dvojčatech = ty, kdy jsou děti vychovávány odděleně
výzkumník kontroluje vrozené proměnné, což není jinde možné:
genotyp je stejný (u jednovaječných), výzkumník pak pozoruje, jak se genotyp projevil v různém prostředí

Výzkum: **unikátní Minnesotský výzkum dvojčat vychovávaných odděleně**, probíhal v letech 1979 až 2000– nelze zopakovat, protože dvojčata se již nerozdělují

Nature x nurture

Jedna ze základních otázek psychologie a pedagogiky.

Čím je formována (ovlivněna) psychika jedince?

Velký aplikační dopad v oblasti vzdělávání a výchovy.

Hereditarismus - přesvědčení, že většina rozdílů v (nejen) kognitivních schopnostech mezi lidmi či různými skupinami lidí je dána dědičností. Snaha o rozvoj toho mála, co je možné výchovou a vzděláváním ovlivnit je na celospolečenské úrovni neefektivní a neekonomická a prostě existují skupiny lidí (obvykle etnicky či sociálně vymezené) s vrozeně nižšími schopnostmi.

Environmentalismus - přesvědčení, že většina rozdílů v kognitivních schopnostech mezi lidmi či různými skupinami lidí je dána vlivem prostředí, v němž lidé vyrůstají a žijí.

Řešení: v teorii úkolem vývojové psychologie x v praxi sociální pedagogiky!

Ad. II. Zdroje vývojově psychologického uvažování – odkazy k fylogenezi

- ▶ Evoluce - evoluční biologie/**evoluční psychologie**
- ▶ Počátek tohoto směru uvažování **Ch.Darwin** (1859) : evoluční vývoj je organizován podle dvouzákladních kritérií:
 - ▶ - Přežití
 - ▶ - Reprodukce
- ▶ Důraz se klade na adaptaci

- ▶ **Evoluce** – argumenty – proč ano proč NE
- ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=sSVItLek53Q>
- ▶ Evoluce - vývoj, klíčová jména, vztah k vývojové psychologii

Ad II. Zdroje vývojově psychologického uvažování

- ▶ odkazy k **fylogenezi (etologie)**
 - ▶ studium zvířecího chování se zvláštním zřetelem k chování v přirozeném prostředí (včetně primátů av rámci primátů i lidí). (**Lorenz, 1935, 1963, Tinbergen, 1953, 1973**)
 - ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=eqZmW7uIPW4>
 - ▶ Zdůraznění biologických faktorů v chování živočichů a dále hledání paralel mezi chováním zvířat a lidí – fenomén ATTACHMENT

 - ▶ Mnoho z chování je předem „naprogramováno“, protože chrání (reakce na ohrožení „boj nebo únik“), facilitují reprodukci, maximalizují chování, které vede k přežití mladých jedinců (stavba hnízda, ukrytí mláďat v případě ohrožení): *Fixed action patterns (EAPs)* - *speciální podněty*, evokují a uvádějí do pohybu určitý **sled činností, které zabezpečují přežití**
-

ad II. **Antropogeneze** – změny kontextu života člověka a společnosti

- ▶ 1 milion let žil člověk jako lovec a sběrač
- ▶ 400 tisíc let umí rozdělat a udržovat oheň
- ▶ 100 tisíc let vyrábí a používá nástroje
- ▶ 10 tisíc let se věnuje zemědělství
- ▶ 1 tisíc let žije ve městech
- ▶ asi 20 let používá na Pdf počítače

Co z toho vyplývá pro život moderního člověka?

Jaká rizika?

III. Základní cíle oboru

- ▶ (dle Langmeiera a Krejčířové, 1998)
- ▶ **A) Popsat vývojové změny** (už popis ale bývá organizovaný, ovlivněný teorií)
- ▶ **B) Odvodit určité obecné zákonitosti** (vývoj každého jedince ale může být natolik individuální, že nomotetický přístup nemusí postačovat – ukázka „původ HS“)
- ▶ **C) Vytvořit co možno jednotnou teorii, umožnit předvídání/predikci** (Žádná současná teorie nevysvětluje vývoj v úplnosti. Je nutné brát v úvahu interindividuální/intraindividuální rozdíly)

Ad III) Obtíže vývojové psychologie z hlediska cílů oboru:

- ▶ **psychický vývoj se děje velmi pomalu, je těžké vysledovat jeho změny**
- ▶ proto poznáváme pomocí srovnávání, kdy **sledujeme výchozí stav – před změnou a výsledný stav – po změně**
- ▶ hlavní postup je tedy **komparace stavů** duševního vývoje
- ▶
- ▶ čím jemnější změny chceme zachytit, tím kratší časové úseky musíme zvolit

IV. Metody vývojové psychologie

- ▶ A) **Klinické a testové metody**: anamnéza, pozorování, rozhovor, analýza produktů a činnosti; vývojové škály, testy schopností, dotazníky
- ▶ B) Výzkum **z hlediska času**, existují studie:
 - a) **longitudinální**
 - b) **průřezové**
 - c) **smíšené studie** (semilongitudinální)
- C) Z hlediska postupu: **anamnestický a katamnestický**
- ▶ D) Z hlediska **těžiště a témat** výzkumu: vliv **nature x nurture** :
 - ▶ Srovnávací studie **jednovaječných dvojčat** (s ohledem na vliv dědičnosti a prostředí)
 - ▶ **Osoby v extrémních vývojových podmínkách** (tzv. „vlčí děti“)

Ad.II. Metody výzkumu: Longitudinální výzkum

- ▶ „královská metoda“ vývojové psychologie: jedinci sledováni v určitém časovém rozmezí a výzkumník zachycuje změny v psychických funkcích
- ▶ jsou sledování ve **standardizovaných situacích**, sledujeme více **proměnných** (IQ, paměť, zručnost, řeč,...), obvykle se určí **REPREZENTATIVNÍ** vzorek dětí narozených v určitém roce (děti pocházejí z různých prostředí, různé vzdělání rodičů apod..)
- ▶ **podle délky dělíme**: krátkodobé (do 2 let trvání) střednědobé (do 10 let) souvislost mezi sexuálním zneužitím a interrupcí v mladím věku dlouhodobé (více než 10 let): Matějček, výzkum nechtěných dětí
- ▶ **Předpoklad dobré predikce, ale nevýhody časové náročnosti:**
- ▶ finanční náklady,
- ▶ „úmrtnost“ probandů (odstěhování, úmrtí, osobní důvody) v průběhu výzkumu se mohou změnit teoretické koncepce
- ▶ opatrné generalizování výsledků: nevyváženost historických období (20. léta x 60. léta x 90. léta) – změnil se jedinec nebo za změnu může změna ve společnosti?
- ▶ změna koncepce a potřeb výzkumu ???

Ad. IV: Otázky a zamyšlení k výzkumným metodám:

- ▶ **1. Jaké jsou výhody a nevýhody ostatních dvou typů výzkumu z hlediska času?**
- ▶ Pojem: nepravá vývojová změna

- ▶ **II. Jaká jsou rizika výzkumu katamnestického a anamnestického:**
- ▶ Výzkum: Bowlbyho 1946 a 1956: vliv separace od rodičů na delikvenci

- ▶ **III. Rizika výzkumu dvojčat?**
- ▶ Teze: „Odlišný“ fenotyp se začne projevovat hned, jak se vajíčko zahnízdí v děloze. I u dvojčat je to pokaždé jinde.

Ad V. VÝVOJOVÉ TEORIE: Význam periodizace a „stadiálních teorií“ vývoje

I. Snaha popsat zmíněné zákonitosti vývoje ohrazení jednotlivých stádií vývoje se zřetelem k základním aspektům periodizace:

- ▶ vývojový stupeň trvá delší dobu, během níž nedochází k podstatným změnám mezi jednotlivými etapami jsou kratší přechodové fáze
- ▶ sekvence jednotlivých etap jsou neměnné a univerzální pro všechny (?)
- ▶ související fenomény: tranzitorní krize, kritická a senzitivní období...

II. Společné charakteristiky stadiálních teorií:

1. Pořadí sekvencí je neměnné a pro všechny stejné
2. Každé stadium je kvalitativně (nebo strukturálně) jedinečné a odlišné od ostatních
3. Stadia představují logický pokrok ve vývoji, kdy se integruje to, co bylo dříve dosaženo
4. Takto se integruje každá dřívější zkušenost. Např. dítě, které se učí psát, integruje dříve nabytou dovednost kreslení a manipulaci s věcmi. Podobně vývoj intimity.

-
- ▶ **V. Vývojové teorie:** poskytují „nezbytný **pojmový nástroj**, který pomáhá pochopit vztah mezi příčinami (vnitřními faktory, podmínkami uvnitř organismu a vnějšími podmínkami, vlivy prostředí) a následky v průběhu ontogeneze (vývoj schopností, emocí, morálních postojů).“
 - ▶ **využití v mnoha humanitních disciplínách** – nejen v psychologii (vedení terapie, popř. poradenského rozhovoru se zřetelem k etapě vývoje, ve které se klient nachází, specifika psychodiagnostiky dětí), ale i v profesích nep psychologických (lékaři, učitelé, výchovní poradci, sociální pracovníci)
-
-

Ad V. Různé důrazy vývojových teorií:

- ▶ A) Důraz na periodizaci, celoživotní vývoj v nejširším pojetí x Důraz na některé aspekty vývoje (kognitivní, emoční, psychosociální...)
- ▶ B) Důraz na popis stádií x Důraz na „logiku“ vývoje a změn
- ▶ C) „nature“ x „nurture“
- ▶ (pojetí se mohou doplňovat a mohou být i konkurenční)

Ad V. Periodizace psychického vývoje:

- ▶ Vývoj...
- ▶ ...celoživotní („life-span“, biodromální), např.:
- ▶ Eklektická periodizace
- ▶ **Eriksonova psychosociální vývojová teorie**
- ▶ ...určitého úseku v životě (zpravidla považovaného za významný až určující – nejčastěji dětství)
- ▶ Např. **Freudova psychosexuální teorie**
- ▶ ...určité funkce, systému, vlastnosti... aspektu života (emoční vývoj, kognitivní vývoj, morální vývoj, profesní vývoj)
- ▶ Např. **Teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta**

Ad V. Eklektická „life-span“ periodizace (dle Vágnerové, 2005, 2007)

Období :

- ▶ Prenatální
- ▶ Novorozenecké (zhruba první měsíc života)
- ▶ Kojenecké (do 1 roku)
- ▶ Batolecí (1 – 3 roky)
- ▶ Předškolní období (3 – 6 let)
- ▶ Školní věk – mladší, střední, starší
- ▶ Dospívání – adolescence
- ▶ Dospělost – mladší (20-40), střední 40-50, starší (50-60)
- ▶ Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

VI. Pojmy k zopakování/zapamatování:

- ▶ Antropogeneze, fylogeneze, ontogeneze, aktuální geneze
- ▶ Nature x nurture
- ▶ Evoluce a evoluční psychologie, etologie
- ▶ Genotyp x fenotyp
- ▶ Longitudinální výzkum
- ▶ Průřezový (kohortový)
- ▶ Semilongitudinální
- ▶ Klinické metody, Anamnéza
- ▶ Výzkum dvojčat x vlčích dětí

